

ODGOJNA PREOBRAZBA U TELEOLOGIJSKOM I AKSIOLOGIJSKOM OZRAČJU

Ante Vukasović

Umirovljeni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

dr.ante.vukasovic@gmail.com

Sažetak - Rasprava je posvećena odgoju kao pedagogijsko-vrijednosnom fenomenu. Autor se suprotstavlja jednostranom intelektualističkom, didaktičko-materijalističkom i scijentističkom svođenju vrlo složenog, slojevitog procesa odgajanja i čovjekova oplemenjivanja na puko stjecanje znanja, umijeća i navika, na faktografiju i obrazovanje. Time se ignorira i posve zapostavlja etičko-vrijednosna sastavnica života i izgrađivanje ljudskih odlika po kojima biološki dani pojedinac i postaje uljuđenim ljudskim bićem.

Rasprava ima četiri glavna strukturna dijela. U prvom autor razmatra općeljudsko povijesno i individualno značenje odgajanja i zaključuje da je odgoj temelj na komu sve počiva, jer bez njega ne bi bilo ni čovjeka ni ljudske zajednice. U drugom se pedagogija promatra u vrijednosnom ozračju, izdvajaju se pedagogijska teleologija i aksiologija kao posebno značajne discipline, jer bez njihova određenja smisla, svrhe i odgojnih vrijednosti nije moguće svrhovito i učinkovito odgajanje. Treći dio je posvećen hrvatskoj pedagogijsko-vrijednosnoj baštini i glavnim predstavnicima takve usmjerbe između dva svjetska rata. U četvrtom autor traži reafirmaciju naznačene baštine i povratak zanemarenim pedagogijskim stečevinama i vrjednotama kao bitnom sastavnom dijelom svekolike hrvatske duhovne obnove, moralne i odgojne preobrazbe.

Ključne riječi: odgoj, pedagogija, vrijednosti, pedagogijska teleologija, pedagogijska aksiologija, hrvatska pedagogijska baština.

Svako raspravljanje o odgoju rasprava je o čovjeku i njegovoj čovječnosti, čovjekovu shvaćanju i prihvaćanju svijeta i života, o razvitku i usavršavanju ljudskoga bića, njegovim sposobnostima, djelovanju i postignućima – materijalnim i duhovnim, svekolikoj kulturi, civilizaciji, povijesti, moralu, vrijednostima, čovjekovu angažiranju, nastojanjima, perspektivama i odgovornosti prema budućnosti.

Čovjek je posebno, na svem svijetu jedinstveno razumsko i etičko, intelektualno i moralno biće – *homo sapiens* i *homo moralis*. Providnost ga je obdarila sposobnostima spoznavanja i razborita rasuđivanja, moralnoga vrjednovanja i uljuđena djelovanja. Kao razumsko biće spoznao je svijet u kojem živi i nastoji ga prilagoditi svojim potrebama. Racionalne sposobnosti omogućuju svrhovito postupanje, stjecanje znanja, iskustva, obogaćivanje spoznaja, razvijanje znanosti, tehnike, tehnologije i stvaralačko djelovanje na svim poljima života. Kao moralno biće čovjek regulira svoj odnos prema svijetu i životu radi očuvanja prirode, omogućavanja mirnog suživota, poštovanja ljudskoga dostojanstva i ostvarenja civilizacije razumijevanja među ljudima i narodima. Moralne sposobnosti su odlike koje omogućuju razlikovanje dobra od zla, a to je temeljna pretpostavka, uvjet i jamstvo čovjekova očovječenja, ljudskog uljuđivanja, djelovanja u službi dobra, poštovanja čestitosti, pravednosti, čovjekoljublja u funkciji stalnog napretka ljudske zajednice, razvijanja i obogaćivanja svekolike kulture i civilizacije. Moralne odlike oplemenjuju čovjeka, opredjeljuju ga za ljudski vrijedna nastojanja, svrhe i ideale.

Racionalno, razumsko, intelektualno ljudsko svojstvo predstavlja čovjekova svijest, a moralno, vrijednosno – njegova savjest. Svijest i savjest izrazito su ljudske odlike. Njima se čovjek izdvaja i bitno razlikuje od svih drugih živih bića. Ako se poremeti svijest – javlja se besmisao, bedastoća, glupost, a kada zakaže savjest – vlada zločin. Stoga je potrebna ravnoteža između ljudske svijesti i savjesti, njihovo suglasje i usklađeno očitovanje u ljudskim činima i svekolikom djelovanju. Sprega ljudske svijesti i savjesti – jamstvo je napretka na svim razinama – osobnoj, obiteljskoj, nacionalnoj i općeljudskoj (Vukasović, 2007b, str. 500.).

Svako odgajanje, svugdje i na svim razinama, moralo bi uključivati razvijanje razumske i moralne sastavnice ljudske osobnosti, podjednako bi moralo njegovati svijest i savjest svih ljudskih bića. Tako bi trebalo biti. Danas se, međutim, životna stvarnost uvelike razlikuje od stanja kako bi trebalo biti. Društvo je teško moralno bolesno. Mogli bismo ga nazvati civilizacijom moralnih deformacija. Na moralnu krizu upozoravaju E. Fromm (1966), V. Filipović (1963), V. Tenžera (1981), a Servan-Schreiber (1968) ističe: „Pred nama se otvara jedan novi svijet, sa svim opasnostima putovanja u nepoznato“. Stoga se ljudi pitaju: gdje danas stoji i kuda plovi brod njihovih nada?

Odgoj – temelj na komu sve počiva

Odgoj je temeljni uvjet, čimbenik i nositelj razvitka čovjeka i ljudske zajednice. Uzročno posljedično povezan je s čovjekom tijekom povijesti. Od samog početka ljudi su radili, djelovali, stjecali iskustva i prenosili ih na nove naraštaje. Potomci nisu morali počinjati iz početka, nego su nastavljali djela svojih predaka. Postignuta je povezanost generacija u kojoj su ljudi stalno

radili, istraživali, stjecali nove spoznaje, obogaćivali postojeće i ukupan fond znanja i umijeća, spoznaja i duhovnih postignuća, moralnih shvaćanja i vrijednosti, svekolike stečevine ljudske kulture i civilizacije – prenosili su na mlade naraštaje. Trajnim povezivanjem pradjedova, djedova, očeva i djece omogućen je neprekidni razvitak na svim područjima života. U tomu se očituje povijesna uloga, značenje i zasluga odgoja. Time je on ugrađen u temelje društvenog napretka.

Odgoj je omogućio čovjeku postati Čovjekom. Bez njega i njegove funkcije ne bi bilo ni čovjeka, ni čovječanstva; ne bi postojala ljudska zajednica, njezina povijest ni kultura. On je glavna, bitna i stalna odrednica ljudskoga života. Podjednako je značajan u životu pojedinca i povijesnom razvitku čovječanstva. Ima svoje univerzalno općeljudsko, nacionalno i individualno značenje. O njemu, u najvećoj mjeri, ovisi naša budućnost, budućnost naše domovine Hrvatske i svekolikog čovječanstva. Odgoj povezuje povijesne epohe, stoljeća i tisućljeća, sve naraštaje u neprekidni lanac razvitka, traženja, nalaženja i kretanja naprijed. On je najvažnija ljudska djelatnost, pokretač i nositelj napretka, „općečovječansko služenje čovječanstvu“ i „stvaralačko ostvarivanje budućnosti“ (Vuk-Pavlović, 1932.).

Čovjek je djelatno stvaralačko biće. Pokreću ga potrebe, želje, ideje, volje. Da bi mogao raditi, djelovati, preobražavati svijet, mora u tome nalaziti smisao, vidjeti viziju ostvarenja, imati jasan cilj, svrhu, doživljavati vrijednosti. Bez tih idejnih vizija, obećavajućih postignuća, privlačnih vrijednosnih meta – ne bi mogao stvarati ni ljudski djelovati. Ideje, svrhe, ideali potiču, vode, usmjeravaju, čine ljude stvaralačkim ljudskim bićima. To su bitne značajke svake čovjekove djelatnosti. Vrijedi to, razumije se, i za proces odgajanja. Namjera je njegovo bitno obilježje. On mora biti usmjeren prema nekom cilju kojemu se teži i određenim zadaćama koje se ostvaruju. Bez jasno postavljenog cilja i konkretnih zadaća odgoj bi izgubio smisao. Njime se mogu postići željeni učinci samo uz uvjet da ima jasnu perspektivu, da ga osmišljava odgojni ideal, svrha i zadaće odgajanja. Riječju, odgoj je svjesna, planski organizirana, svrhovita djelatnost.

Odgojna nastojanja trebaju biti upravljena na izgrađivanje čovjeka u kojemu se skladno povezuju tjelesne sposobnosti i zdravlje, duhovno bogatstvo, intelektualne sposobnosti i istinoljubivost, moralna snaga i dobrota, estetski smisao, kultura rada, učinkovitost i stvaralaštvo. Glavna svrha odgoja je izgrađena *osobnost* koju obilježava istinski humanizam, smisao za vrijednosti, čovjekoljublje i ukrašavaju najplemenitije ljudske odlike. Takva osobnost je opće dobro, najviša vrijednost u ljestvici ovozemaljskih vrijednosti, vrijednost po sebi. P. Vuk-Pavlović kaže da ona „sije sjeme budućnosti“. Kao kruh su nam potrebni zdravi, sposobni i čestiti ljudi, ljudi čista uma, spretnih ruku, snažne volje i čiste savjesti koji mogu i hoće biti nositelji svekolikog gospodarskog, društvenog, kulturnog, demografskog i moralnog napretka.

Bitna uloga odgajanja nije u stjecanju znanja (imaju ga i najgori kriminalci), nego u ljudskom izgrađivanju. Kao svrhoviti proces u kojemu se biološki dani pojedinac preobražava u čovjeka kao vrijednosno biće, odgoj je u osnovi vrijednosno usmjeravanje, obogaćivanje, oplemenjivanje i izgrađivanje čovjeka. U procesu odgoja raste čovjek u svojoj čovječnosti. Riječ je o procesu čovjekova očovječenja, uljuđivanju ljudskih bića, njihovu obogaćivanju svim onim značajkama i odlikama koje čovjeka čina Čovjekom, ljudskim bićem dostojnim toga imena, Čovjekom pisanim velikim početnim slovom, Čovjekom koji simbolizira ljudsko dostojanstvo i najviše ovozemaljske vrijednosti.

Po svom bitnom ljudskom određenju čovjek je, dakle, ne samo spoznajno nego i vrijednosno biće. Vrijednosno gledište zauzima prema svemu što ga okružuje. Prema vrijednosnim kriterijima procjenjuje, mjeri i usmjerava svoje postupke kao i tijekove povijesnih kretanja. Prema njima razlikuje pošteno od nepoštenog, pozitivno od negativnog, humano od nehumanog. Bez osjećaja za vrijednosti, bez vrijednosnih kriterija i doživljaja izgubio bi čovjek sposobnosti ljudskog vrjednovanja, nestao bi osjećaj ljudskosti, ljudskoga dostojanstva, potamnili bi ljudski ideali, iščezla bi čovječnost, to bitno ljudsko određenje. Vrijednosni kriteriji i sposobnosti vrjednovanja potrebni su čovjeku jednako koliko i sposobnosti i postignuća ljudskoga spoznavanja (Vukasović, 1999a, str. 134.).

I više od toga, jer vrijednosti postavljaju ciljeve, svrhe, ideale prema kojima usmjeravamo ljudska nastojanja, a spoznaje su u funkciji sredstava i instrumenata s pomoću kojih postižemo postavljene svrhe. To znači da su vrijednosni kriteriji i razina vrijednosti iznad spoznajne razine. Oni osmišljavaju i ljudski usmjeravaju spoznajne djelatnosti i postignuća. Nije, dakle, spoznajno područje nadređeno vrijednosnom nego, suprotno tome, vrijednosno je logički i etički nadređeno spoznajnom. Prije gotovo četiri stoljeća *J.A. Komenský* je spoznao i formulirao veliku istinu: „Tko napreduje u znanosti, a nazaduje u moralu – više nazaduje nego što napreduje“.

Djeca, mladež, odgojenici ne odgajaju se samo time što stječu potrebna znanja i razvijaju sposobnosti, nego i time što se usavršava njihov smisao za vrijednosti i što se obogaćuju novim vrijednostima. Odgoj je, dakle, i vrijednosna kategorija u kojoj se osim obrazovnih dobara usvajaju i odgojne vrijednosti. Vrijednosna usmjeravanja i doživljavanja moraju prožimati sva njegova nastojanja.

Odgojna djelatnost je vrlo složena, proces odgajanja slojevit, mnogostran, sveobuhvatan. Predmet mu je čovjek, njegov razvitak, izgrađivanje, formiranje uljuđene osobnosti i njezino cjeloživotno djelovanje. Ljudsko odgajanje povezano je s ukupnošću kulture i civilizacije, zahvaća u sva područja znanosti, umjetnosti, morala i svekolike duhovnosti. Svakom ljudskom biću pruža potrebna znanja i praktična umijeća i navike, razvija njegove tjelesne i intelektualne snage i sposobnosti, izgrađuje pozitivne odlike uljuđene osobnosti.

Budući da je čovjek spoznajno i vrijednosno-moralno biće u sveobuhvatnom procesu odgajanja sadržane su dvije bitne sastavnice, zadaće ili funkcije – obrazovna na spoznajnom i odgojno-formirajuća na vrijednosno-moralnom području. Obrazovna se odnosi na stjecanje potrebnih znanja, usvajanje stručnih i znanstvenih spoznaja, činjenica, podataka, zakonitosti i na tim sadržajima zasnovanih i razvijenih umijeća, navika i sposobnosti. Za odgojno-formirajuću bitne su unutarnje promjene, čovjekovo očovječenje, ljudsko uljudivanje, razvijanje smisla za vrijednosti, njegovanje plemenitih osjećaja, snaženje volje i oblikovanje karaktera.

Odgojno-formirajuća funkcija usmjerena je na izgrađivanje i oblikovanje ljudskih odlika koje čovjeka čine osobnošću dostojnom poštovanja. Težište je na osjećajnoj i voljnoj sferi čovjekova života, na moralnom i vrijednosnom području ljudskoga bića, a odgojni učinci očituju se u poštenju i čestitosti, humanošću protkanim ljudskim uvjerenjima i stavovima, kulturnom odnosu prema ljudima i ljudskim vrijednostima; u poštenim, pravednim, plemenitim postupcima. Svako odgajanje mora sadržati obe bitne sastavnice – obrazovnu i odgojno-formirajuću.

Ako odgojna djelatnost nije takva, ako se odgoj linijom manjeg otpora, zbog pogriješnog shvaćanja, utjecaja destruktivnih ideologija ili iz bilo kojeg razloga ograniči na obrazovanje, time se odgojna funkcija zanemaruje, odgajanje osiromašuje, osakaćuje i onemogućuje. Znanja su svakom čovjeku i svim ljudima prijeko potrebna, ali su nedostatna i ne mogu zamijeniti mnogo širi, potpuniji i obuhvatniji proces odgajanja, izgrađivanja ljudske osobnosti. Stoga se čovjekov razvitak, njegova ljudska izgradnja i oblikovanje ne smije svoditi samo na stjecanje znanja. Vrijedan izvor je i zbornik: *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz Jana Amosa Komenského pre tretie tisícročie* (Pšenák i Bugáňová, ur., 2001).

Znanje samo po sebi ne očovječuje, informira ali ne formira čovjeka, a temeljni smisao i svrha odgajanja je ljudsko formiranje. Brojni pojedinci imaju mnogo znanja, obrazovani su ali nisu poštenu. Nerijetki su obrazovani i vrlo obrazovani prevaranti, lopovi, teroristi, zlikovci. I vođe mafije su vrlo obrazovani i sposobni, ali su moralno defektni. U životu se znanja i sposobnosti često stavljaju u službu zla, koriste se kao sredstva za postizanje sebičnih i nečovječnih ciljeva. Manje obrazovani i ljudi skromnijih sposobnosti čine manje zla nego pojedinci koji su stekli mnogo znanja, razvili umijeća i sposobnosti djelovanja, a moralno su izopačeni. Stoga je obrazovanje bez odgajanja – štetno!

Današnji jednostrani racionalizam, intelektualizam, scijentizam logikom svoje jednostranosti završavaju u ćorsokaku. Podupire ih i pojačava moralni relativizam i nihilizam. Favorizira se znanje, empirijski podatci, faktografija, obrazovanje, a omalovažavaju i posve zapostavljaju vrijednosti i odgojno-formativno djelovanje. Termini znanje, obrazovanje, znanost potisnuli su iz uporabe riječi vrjednote, odgajanje, etičnost, duhovnost. Svekolika odgojna djelatnost, politika i ime nadležnoga ministarstva sveli su se na obrazovanje.

Bumerang zanemarenosti odgojno-formativne funkcije vratio nam se na vrlo tragičan način. Djeca, mladež strada tjelesno, mentalno i moralno na brojnim stranputicama života. Malodobnički kriminal je u porastu. Djeca postaju ubojice i samoubojice. Ubijaju drugu djecu na ulicama, kolege u školama, profesore pa i roditelje. Kriza odgajanja je nepodnošljiva. Ljudi kao razumska i moralna bića ne smiju, i hrvatski narod ne smije, dopustiti da djeca lutaju bez moralnih orijentira i vrijednosnih svjetionika, da se opredjeljuju za stavove koji negiraju moralne ljudske stečevine, kulturne i etičke vrijednosti i završe u tami vrijednosne noći kriminalnog podzemlja.

Odgojna kriza traži obnovu duhovnosti i revitalizaciju moralnih i odgojnih vrijednosti. Vrijeme je za organizirano društveno-pedagoško suprotstavljanje najezdi nekulture i svekolikom tjelesnom, mentalnom i moralnom upropaštanju mladeži. Odgojna preobrazba mora postati nacionalni prioritet, *condicio sine qua non* hrvatske odgojne politike!

Fenomen vrijednosti i pedagogija

Pedagogijska misao tijekom devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, poglavito između dva svjetska rata, bila je vrlo živa, kreativna i plodna. Pedagogija se osamostalila kao znanost. Znanstvena autonomija joj omogućuje izučavanje na sveučilištima, afirmaciju i razvitak. Naglo se uvećava broj diplomiranih, akademski osposobljenih pedagoga. Oni proučavaju pedagoške pojave i probleme, istražuju i obogaćuju spoznaje. Javljaju se nove pedagogijske koncepcije, smjerovi, pokreti, škole. To je razdoblje tzv. *reformne pedagogije*. Vodeća zemlja na pedagoškom području u svjetskim relacijama je Njemačka.

Mnoštvo novih pedagoških ideja i organizacijskih oblika čini, po problematici kojom se bave, dvije skupine. U prvoj su pedagogijski smjerovi koji su znanstveno-teorijski zasnovani i osmišljeni: filozofijska pedagogija, kulturna pedagogija, socijalna pedagogija, individualna pedagogija, vrijednosna pedagogija i pedagogija ličnosti. Bave se najvažnijim pitanjima pedagogijske znanosti – fenomenom i smislom odgoja, njegovim značenjem i vrijednostima, određenjem odgojnog ideala i glavne svrhe odgaja, a to su temeljne pretpostavke svakog razborita i učinkovita odgajanja. U drugoj skupini su pokreti, škole primjerice pokret za umjetnički odgoj, pokret odgojnih domova u prirodi, pokret radne škole, aktivna škola, škola djela, škola po mjeri i druge. Ti pokreti i škole bave se oblicima i načinima organiziranja i praktičnog ostvarivanja odgojnom svrhom postavljenog cilja i zadaća.

Pitanja smisla, svrhe, odgojnog ideala i vrijednosti posebno se naglašavaju u *filozofijskoj pedagogiji* (P. Barth, R. Eucken, F. Paulsen), *kulturnoj pedagogiji* (W. Dilthey, E. Spranger, G. Kerschensteiner, T. Litt), *vrijednosnoj (aksiologijskoj) pedagogiji* (J. Cohn, A.W. Messer, J. Wagner), *socijalnoj pedagogiji* moralnog usmjerenja (W. Foester), i *pedagogiji ličnosti* u sastavu individualne pedagogije (E. Linde).

Ljudska misao je, međutim, temeljna pitanja života – pitanja smisla, svrhe (teleologijski problem) i vrijednosti (aksiologijski problem) – otkrila mnogo, mnogo ranije. Spoznali su ih i dobro postavili već grčki filozofi *Anaksagora, Sokrat, Platon, Aristotel*, kasnije stoici i srednjovjekovni filozofi. U novovjekovnoj filozofiji vrijednosti kao poseban fenomen i predmet proučavanja izdvojili su i istraživali *H. Lotze, F. Brentano*, predstavnici novokantovske Badenske škole *W. Windelband, H. Rickert*, predstavnici fenomenologijske škole *M. Scheler, N. Hartmann* i drugi (Vukasović, 1977a, str. 74-75.).

Važnost postavljanja i rješavanja teleologijskog i aksiologijskog problema u odgoju i pedagogiji uočio je i jako dobro razriješio pedagogijski klasik *J.A. Komenský* već u XVII. stoljeću. On je genijalno spoznao da je temeljno i primarno pitanje, pitanje smisla života i da je svrha polazište u svemu pa i u odgoju. Time je teleologijski problem postavio na prvo mjesto svih svojih filozofskih, pedagoških i društvenih razmatranja. Spoznavši i vrijednosno utemeljenje odgoja, uz teleologijski, jasno je naznačio i aksiologijski problem. I premda pedagogijska teleologija i aksiologija kao znanstvene grane u njegovo doba nisu postojale, postavio im je čvrste temelje, naznačio etičko-humanističku usmjerbu i osigurao mjesto kao bitnim sastavnicama odgoja i znanosti o odgoju. Te njegove vizionarske ideje i danas su vrlo suvremene i poticajne (Vukasović, 2007b, str. 503-504.). Na potrebu reafirmacije odgojne funkcije i etičkih vrijednosti upozoravaju pedagozi, primjerice, u Poljskoj *Muszyński* (1978), u Češkoj *Cipro* (1987), u Slovačkoj *Žilínek* (1997).

Svijet u kojem živimo znakovit je po tomu što istupa kao svijet vrijednosti. Svaka pojava, događaj, ljudski čin – ima za nas neku vrijednost. Cijela stvarnost ima tako vrijednosno značenje i mi zauzimamo prema njoj svoje vrijednosne stavove. Vrijednosti se manifestiraju kao *dobra* potrebna za život i duhovni razvitak, *ciljevi* prema kojima se krećemo, *ideali* kojima težimo, krajnje *svrhe* ljudskih nastojanja. Mogu biti materijalne i duhovne. Prve su vezane uz tjelesni, a druge uz duhovni život i razvitak ljudskoga bića. Materijalne osiguravaju sredstva potrebna za život, a životni smisao i značenje određuju više duhovne vrijednosti. Simbolizira ih istina, dobrotu, ljepota, ljubav, pravda, svetost i druge općeljudske vrijednosti.

Za vrijednosti je znakovit odgovarajući sustav ili ljestvica vrijednosti. One su po svom vrijednosnom značenju hijerarhijski postavljene pa ih treba razvrstati u ljestvicu, skalu ili vrijednosni sustav. U takvom etičkom sustavu spomenute materijalne vrijednosti su na podnožju, a duhovne pri vrhu vrijednosne ljestvice. Tako npr. *H. Henz* promatra vrijednosti s vrha ljestvice i postavlja skalu koja se sastoji od osam razina. Na najvišoj razini su *religijske* vrijednosti (svetost), a potom slijede *etičke* (dobro), *spoznajnoteorijske* (istina), *estetske* (ljepota), *društvene* (ljubav), *političke* (pravda), *ekonomske* (korist) i *vitalne* (život). (Vukasović, 1993., str. 111-112.). U nas sličnu skalu interpretira *Ž. Bezić*, ali promatra je od podnožja prema vrhu i osam *Henzovih* razina sažima

u sedam. Njegova ljestvica obuhvaća: *biološke* vrijednosti (život, zdravlje), *ekonomske* (materijalne), *društvene* (zajednička dobra), *estetske* (ljepota), *intelektualne* (istina), *moralne* (dobrota) i *religijske* (svetost), (Bezić, 1990., str. 148-150.).

S obzirom na opće značenje treba razlikovati univerzalne ili *općeljudske vrijednosti*, koje postavljaju općevažeće moralne kriterije, socijetalne ili vrijednosti konkretnog društva, gdje osobito značenje imaju *nacionalne vrijednosti* i, potom, za pojedinca naročito važne *personalne i obiteljske vrijednosti*. Socijetalne, nacionalne, obiteljske i personalne moraju poštovati više, njima nadređene, općeljudske moralne kriterije. Tako se izgrađuje etički sustav vrijednosti nalik na piramidu široke osnovice konkretnih dobara i visokog vrha koji krasi vrijednosti istine, dobrote, ljepote, ljubavi, pravde, svetosti i druge. Na samom vrhu je najviša vrijednost, opće dobro prema kojemu se ravnaju sve druge vrijednosti (Vukasović, 1999a, str. 135.).

Čovjek je najviša ovozemaljska vrijednost za čovjeka. On je opće dobro (*summum bonum*), uljuđeni cilj i svrha života. Kao temeljna vrijednost i svrha, kao razumno društveno, moralno ljudsko biće, ne smije se tretirati kao sredstvo. Čovjeku kao temeljnoj vrijednosti podređene su sve druge zemaljske vrijednosti. Ali i čovjek kao najviša ovozemaljska vrijednost i svrha je zadaća koja se ostvaruje. Stoga ga treba moralno razvijati i usavršavati. Temeljni etički zahtjev kategorički traži da se čovjekov život uskladi s moralnim načelima i da se poštuju općeljudske vrijednosti. Dobro je sve što omogućuje i potpomaže razvitak ljudskih odlika, što izdvaja čovjeka iz životinjskog carstva, što služi čovjekovu oplemenjivanju i usavršavanju kao društvenog, humanog, moralnog, ljudskog bića, a zlo je sve ono što ponizuje čovjeka, što onemogućuje proces njegova razvitka i usavršavanja, što vrijeđa njegovo ljudsko dostojanstvo, sve što ga lišava njegove čovječnosti i što ga srozava na razinu životinje.

Vrlo je važno pitanje odnosa materijalnih i viših kulturnih i etičkih vrijednosti. Ne zanemarujući materijalne vrijednosti i razvijajući dobrohotan odnos prema materijalnim dobrima, moramo znati da smisao ljudskoga života ne može biti samo u postizanju materijalnih vrijednosti, jer su vezane za zadovoljavanje pretežno bioloških potreba, a čovjek se razlikuje od životinje svojim višim kulturnim, duhovnim i društveno-etičkim potrebama. Stoga čovjek kao razumno, duhovno, moralno biće mora težiti onim višim idealima i vrijednostima koje su vezane za njegove kulturne, duhovne i moralne potrebe. Takvi ideali potiču na velika djela i oni su dali čovjeku divovsku snagu kojom pokreće kotač povijesti, mijenja prirodu i međuljudske odnose (Vukasović, 1993., str. 146.).

Budući da je čovjek vrijednosno biće, a odgoj vrijednosni fenomen i znanost o odgoju mora biti vrijednosno usmjerena i utemeljena. Od početka devetnaestog stoljeća ona se razvija, širi, grana, pojavljuju se nove discipline u njezinu znanstvenom sustavu, a među njima su *pedagogijska teleologija* i *pedagogijska aksiologija*. Termin *pedagogijska teleologija* prvi je uveo J.F.

Herbart. U svom sustavu pedagogijske znanosti teorijsku pedagogiju podijelio je na: pedagogijsku teleologiju (znanost o svrsi odgoja) i pedagogijsku metodologiju u značenju znanosti o sredstvima i načinima odgajanja. Njegovi brojni učenici i sljedbenici nastavili su i razrađivali učenje o pedagogijskoj teleologiji.

Teleologija, prema semantičkom značenju riječi, je znanost o svrhama (grč. *télos* = svrha i *logos* = znanost), u slobodnijoj interpretaciji teorija ili učenje o svrhovitosti svijeta i života. Naglašava se da sve što postoji i što se događa u svijetu ima svoj smisao, svrhu. Sve su pojave, događaji, htijenja i djelovanja upravljena na neki konačni cilj, svrhu, na ostvarenje smisla življenja i postojanja. Na odgojnom području *pedagogijska teleologija* aktualizira pitanje smisla, odgojnog ideala, odgojne svrhe i glavnih zadaća odgajanja. To su primarna pitanja o kojima ovisi svekolika odgojna djelatnost. Bez jasnih odgovora na ta pitanja djelatnost odgajanja ne bi imala usmjerbu, putokaz, bila bi stihijska, prakticistička, slijepa i nemoćna. *Pedagogijska teleologija* je osmišljava, osvjetljava joj putove, pokazuje životnu važnost, daje joj vrijednosno značenje. Ona je dio teorije odgoja koji se bavi određenjem smisla i glavne svrhe odgajanja, najkraće rečeno – teorija odgojne svrhe.

Aksiologija, prema semantičkom značenju znanost o vrijednostima (grč. *áksios* = vrijednost, *logos* = znanost), učenje o vrijednostima, teorija vrijednosti, filozofijska disciplina koja se bavi vrijednostima i proučava ih. Život mora imati svoje ideale i vrijednosti. Oni i one mu daju ljudski smisao, etičko značenje i ljepotu. To je široko područje proučavanja aksiologije. *Pedagogijska aksiologija* vezana je uz fenomen i djelatnost odgajanja. *J.A. Komenský* se i na tom polju pokazao velikim vizionarom. Njegov veličanstveni projekt i sveobuhvatno životno djelo u sedam dijelova: *Sveopća rasprava o poboljšanju ljudskih stvari*, prava je riznica općeljudskih vrijednosti usmjerenih prema univerzalnim humanističkim idealima. Osnova svega je čovjekoljublje. Takva usmjerba, uz pomoć sveobuhvatna odgoja, postiže skladan odnos uljudene osobnosti sa svijetom u komu živi i njegovim Stvoriteljem. Za razliku od pedagogijskog smjera aksiologijske pedagogije, nastale u krilu filozofijske i kulturne pedagogije, *pedagogijska aksiologija* je disciplina u razgranatom sustavu znanosti o odgoju koja proučava općeljudske i odgojne vrijednosti sa svrhom vrijednosnog utemeljenja odgojnog ideala, vrijednosnog prožimanja i obogaćivanja odgojnog procesa. Bogatstvo pedagogijskih ideja, teleologijska i aksiologijska nadahnuća i vrjednote snažno su utjecali na hrvatsku pedagogiju i pedagože.

Hrvatska pedagogijsko-vrijednosna baština

Hrvatska pedagogija između dva svjetska rata, koja se znanstveno afirmirala na Sveučilištu u Zagrebu, bila je plodna i poticajna. Pratila je pedagoška

previranja, napajala se na vrelima filozofijske, kulturne i vrijednosne pedagogije i sudjelovala u osmišljavanju i znanstvenom interpretiranju fenomena odgoja i procesa odgajanja. Izgrađeno je cjelovito vrijednosno i kulturno zasnovano pedagogijsko učenje kao dobra osnova teorijskih razmatranja i svakog učinkovitog odgojnog djelovanja. U Europi je nakon Drugoga svjetskog rata pozitivna pedagogijska tradicija nastavljena, a u nas je jugo-komunistička ideologija takav svjetonazor proglasila reakcionarnim i posve ga odbacila. Međutim, hrvatska vrijednosno-pedagogijska baština postoji, traži svoju rehabilitaciju i treba je rehabilitirati.

Naši pedagozi i filozofi dobro su poznavali, a neki i danas poznaju fenomen vrijednosti. U kapitalnom djelu, knjizi *Ličnost i odgoj*, P. Vuk-Pavlović naziva ih kriterijima po kojima se određuje smisao svijeta i života. S njima nam se otkrivaju novi i sve širi vrijednosni horizonti. Vrijednosti osmišljavaju, obogaćuju i produhovljuju ljudski život. U njihovu ostvarivanju sastoji se sav smisao i sadržaj života. Bez njih bi bio prazan, pust, promašen, posve bezvrijedan, bio bi to život u tami vrijednosne noći (Vuk-Pavlović, 1932., str. 35. i 103.). Za V. Filipovića vrijednosti su glavni pokretači čovjekova djelovanja, vječni i trajni pokretači duha, „ideje prema kojima se stvara sve što možemo nazvati kulturom“ (Filipović, 1942b, str. 330.). U drugoj svojoj raspravi dvadesetak godina kasnije utvrđuje: Bezvrijednim se život može teorijski zamisliti, ali se bezvrijedan ne može živjeti (Filipović, 1963., str. 184.). Ž. Bezić u knjizi: *Biti čovjek! Ali kako?* smisao vrijednosti objašnjava odnosom ljudskoga bića prema dobru. One su poželjna dobra, mete ljudskih čežnji, nešto za čim se teži, u čemu se nalazi radost, „ono što čovjeka usrećuje, izgrađuje i oplemenjuje“ (Bezić, 1990., str. 126.). Vrijednosno usmjerena hrvatska pedagogijska misao jasno je spoznala da ljudski život mora imati svoje vrijednosti i ideale. Oni mu daju uljudeni smisao, duhovno etičko značenje i ljepotu življenja.

Danas kada tražimo putove i načine duhovne obnove, društvene, moralne i odgojne preobrazbe, kada nam je potrebna reafirmacija posve zapostavljene odgojne funkcije i obezvrijeđenih etičkih, svekolikih duhovnih i odgojnih vrijednosti, u pozitivnoj hrvatskoj pedagogijsko-vrijednosnoj baštini možemo naći brojne poticaje, usmjerbe i putokaze dobra odgajanja. Namjena je ove rasprave upozoriti na ta vrijedna ali zaboravljena postignuća i na nositelje duha i nastojanja takve vrijednostima protkane teorije i prakse odgajanja.

Gjuro Arnold (1853-1941.) - hrvatski pjesnik, sveučilišni profesor, filozof i pedagog. Rodio se kao devetnaesto dijete u vrlo brojnoj i djecom bogatoj obitelji. Kao jedan od prvih studenata upisao se 1874. na novoosnovano Sveučilište u Zagrebu. Studirao je filozofiju s pomoćnim predmetima povijest i zemljopis, diplomirao i doktorirao kao prvi doktor filozofije Zagrebačkog sveučilišta. Poslijediplomsko usavršavanje nastavio je u Göttingenu, Berlinu i Parizu. U Göttingenu pohađa predavanja J. Baumanna i H. Lotzea, u Berlinu Lotzea, F. Paulsena, T. Zillera i B. Rajmonda, a na Sorboni u Parizu Janeta,

Nourissona i *Ribota*. Snažan utjecaj na mladog *G. Arnolda* imale su ideje začetnika aksiologijske usmjerbe u filozofiji *H. Lotzea*, njegova teorija vrijednosti i najava vrijednosnog sustava.

Godine 1893. osnovana je prva stolica (katedra) za pedagogiju na Sveučilištu u Zagrebu, 1894. imenovan je *G. Arnold* za prvog profesora pedagogije i teorijske i praktičke filozofije u Mudroslovnom (Filozofskom) fakultetu. Njegovim zalaganjem osnovan je 1896. *Pedagogijski seminar* za teorijsko i praktično osposobljavanje srednjoškolskih profesora. Time je postavio temelje sustavne sveučilišne pedagoške izobrazbe u Hrvata. Kao pedagog suprotstavljao se nadirućem utilitarističkom i hedonističkom shvaćanju svijeta i života. Oslanjajući se i na Herbartovu ideju ćudorednosti, pedagoška nastojanja upravlja na svladavanje požuda i strasti i na usmjeravanje htijenja prema vrijednotama istine, dobrote, ljepote, pravde i svetosti. Zalagao se za afirmaciju odgojne funkcije i odgojnih vrijednosti. Njegova pjesma *Domovina* pravo je pedagoško nadahnuće, uzoran primjer domoljubnog poučavanja, vrijednosnog doživljavanja, njegovanja nacionalnih osjećaja, poticanja, razvijanja i obogaćivanja domoljubnih i odgojnih vrijednosti uopće.

Budući da se opredijelio za ideju ćudoređa, duhovnoznanstvenu psihologiju, vrijednosti kao putokaze duha i čovječnosti, za vrijednosno utemeljenje odgoja i vrijednosnu usmjerbu pedagogijske znanosti i da je te svoje spoznaje i uvjerenja prenosio na brojne naraštaje srednjoškolskih profesora, položio je temelje hrvatske pedagogijsko-vrijednosne baštine. Zapažene studije o *G. Arnoldu* kao sveučilišnom profesoru, znanstveniku i pedagogu objavili su *A. Cividini* i *S. Matičević*, a knjige *P. Vuk-Pavlović* (Vuk-Pavlović, 1934a) i *B. Despot* (Despot, 1970).

S. Matičević (1880-1940) – sveučilišni profesor, znanstvenik, filozof, pedagog, jedan od utemeljitelja studija pedagogije Sveučilišta u Zagrebu (1928), pedagogijski pisac, najznačajniji predstavnik teorijske pedagogijske misli u Hrvatskoj između dva svjetska rata. Studirao je filozofiju, klasičnu filologiju i povijest u Zagrebu i Beču. Doktorirao je na Bečkom sveučilištu 1907. Potom je dvije godine boravio u Leipzigu i Jeni na specijalističkom studiju filozofije i pedagogije. Taj je studij bitan za njegovu pedagošku usmjerbu.

Nakon što je upoznao filozofijske, psihologijske i pedagogijske ideje *W. Wundta*, *J. Volkelta* i *P. Bartha* u Leipzigu i pedagogijske koncepcije *W. Reina* i *R. Euckena* u Jeni, sve više se bavi pedagogijskim pitanjima. Odgovarajuće predmete predavao je u Kraljevskoj muškoj učiteljskoj školi i na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu. Nakon umirovljenja *G. Arnolda* (1924.) preuzeo je njegovu katedru za praktičku filozofiju i pedagogiju. Njegovim dolaskom na Sveučilište pedagogija se najprije odvojila od filozofije, a potom od općeg predmeta podignuta je na razinu samostalnog studija. Godine 1928. osnovana je trideseta pedagogijska studijska grupa, čime je započet studij pedagogije u Sveučilištu u Zagrebu.

Matičević je utemeljitelj funkcionalne pedagogije u nas. Smatrao je da je glavno pitanje pedagogijske znanosti utvrđivanje biti odgojne funkcije. Ona u pedagoškom odnosu skladno povezuje odgojitelja, odgojenika i odgojne vrijednosti istine, dobrote, ljepote, svetosti. U raspravi: *K problematici funkcije odgajanja i jedne nauke o njoj*, izlaže bit odgojne funkcije i dokazuje autonomnost pedagogijske znanosti (Matičević, 1934b). Svoje shvaćanje o tome izložio je u raspravi: *Pojam rada ili aktivnosti u radnoj školi* (1934). Pojmu funkcionalnosti ne daje, kao *E. Claparède*, pedološko značenje, nego značenje pedagogijskoga akta u najširem smislu. On kaže: „Adekvatnim podražajima, sposobnostima točno primjerenim sredstvima (vrijednostima) sve vrijedne sile duševne direktno stavljati u funkciju, to je smisao i zadaća funkcionalne pedagogije, to je po našem mišljenju smisao i zadaća, koju uopće sebi može postaviti moderna pedagogija prema sadašnjem stanju nauke“ (Matičević, 1934c). To je kritika radne škole manualnog smjera s motrišta kulturne pedagogije.

Najviše je proučavao opća didaktička pitanja, poglavito smisao i strukturu didaktičkog akta, sa stajališta funkcionalne pedagogije. Prema radnoj školi ima pozitivan, ali i kritičan odnos. To se očituje u raspravama: *Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja* (1921.), *Pojam rada ili aktivnosti u radnoj školi* (1934.), *Osnovi nove škole* (1934.), *K problematici funkcije odgajanja i jedne nauke o njoj* (1934.), *Priroda, kultura i odgoj* (1935.) i u knjizi: *Uzgoj, škola i učitelj u novoj pedagogiji* (Matičević, 1938.).

Matičević je zauzimaio najuglednije mjesto među hrvatskim pedagogima između dva svjetska rata i izvršio je veliki utjecaj na pedagoge – teoretičare i praktičare. Mnogi ga smatraju svojim učiteljem. Njegove pedagogijske ideje, izložene u ozračju filozofijske, kulturne, aksiologijske i funkcionalne pedagogije i danas su vrlo aktualne, mogu osvježiti i pospješiti proces odgojne preobrazbe.

Stjepan Pataki (1905-1953.) – sveučilišni profesor, znanstvenik, pedagogijski pisac. Studirao je i diplomirao u Zagrebu iz pedagogije, filozofije i matematike. Doktorirao je obranom disertacije iz filozofije: *Problem spoznavanja i njegovog predmeta* (1929.). Radio je u Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu, a nakon smrti *S. Matičevića* 1941. biran je za docenta iz pedagogije na Filozofskom fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U početku se bavi filozofijskim pitanjima, ali se vrlo rano javlja i pedagogijskim radovima. Prve radove iz pedagogijske teleologije objavio je u *Nastavnom vjesniku* davne 1928. godine (Pataki, 1928a i 1928b).

Kao i njegov učitelj *S. Matičević* pod utjecajem je filozofijske i kulture pedagogije. U tom duhu pisani su brojni njegovi radovi: *Razmatranja o pedagogijskoj teleologiji* (1928.), *Filozofijski osnov pedagogijske teleologije* (1928.), *Kulturna pedagogija i problemi duhovno-znanstvene psihologije* (1929.), *Kultura i odgoj* (1932), *Problemi filozofijske pedagogije* (1933.), *Razmatranje o filozofijskim i psihologijskim principima pedagogijske nauke*

(1934), *Pedagogijska nauka i problemi odgojne funkcije* (1936.), *Razvoj čovjeka i obrazovanje ličnosti* (1938.), *O autonomiji uzgoja* (1939.), *Smisao i uloga odgoja u kulturnom životu čovjeka* (1943.).

U to vrijeme njegovu pozornost privlače pitanja: određenje odgojne svrhe, odgojne funkcije, odnos pedagogije prema filozofiji, psihologiji i kulturi, odnos kulture i odgoja, osobnosti i odgoja. Uz to prati sve pravce „nove škole“ i raznovrsne smjerove reformne pedagogije. Kao i *Matičević* kritičan je prema ekstremnim pravcima reformne pedagogije – radnoj školi manualnog smjera, skupnoj nastavi, pedocentrizmu, psihologizmu. Zauzimao je značajno mjesto među pedagogijskim teoretičarima u Hrvatskoj između dva svjetska rata.

Nakon Drugoga svjetskog rata naglo je promijenio usmjerbu prema ideologiji marksizma, ali njegove brojne rasprave i knjige, objavljene od 1928.-1944., pisane su u duhu filozofijske, kulturne i vrijednosne pedagogije. Desetak ih zavrjeđuje našu pozornost i vrijedan su izvor za proučavanje naše pedagogijsko-vrijednosne baštine.

Pavao Vuk-Pavlović (1894-1976.) – sveučilišni profesor, filozofijski i pedagogijski pisac, autor prve naše filozofije i teorije odgoja. Studirao je u Zagrebu i Leipzigu, a usavršavao se u Berlinu, gdje je radio u pedagogijskom seminaru prof. *F.J. Schmidta* i polazio Središnji institut za odgoj i nastavu. Na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu od 1928. predavao je teorijsku i praktičku filozofiju, teorijsku pedagogiju i povijest filozofije i pedagogije. Slijedeće 1929. kao docent Filozofskog fakulteta, vodio je kolegije: Povijest odgoja i odgojnih teorija i Filozofiju odgoja. U suglasju s kolegijima koje je predavao i dužnostima sveučilišnog nastavnika objavio je nekoliko, za poimanje odgoja i odgojne djelatnosti, posebno vrijednih radova. To se ponajprije odnosi na njegove knjige: *Ličnost i odgoj* (1932) i *Stvaralački lik Đure Arnolda* (1934a), a potom i na nekoliko pedagogijskih rasprava objavljenih u pedagoškom časopisu *Napredak*. Spomenut ćemo: *Teorija i odgojna zbilja* (1934), *Odgajateljska obazrivost* (1935), *Na granicama odgajateljske obazrivosti* (1936), *Uzgoj, odgoj i obrazovanje* (1939), *Prosvjetne smjernice Antuna Radića* (1940).

Knjiga *Ličnost i odgoj* cjelovita je i prva naša filozofija odgoja koja je svojim vrijednosnim pristupom, jasnim određenjem odgoja i njegove zadaće vrlo inspirativna i danas. U vremenu jednostranog intelektualističkog pristupa životu, narušenih moralnih kriterija i odnosa, u razdoblju prenatrpanog liberalizma koji gubi etičku osnovu, pretjeranog materijalizma, utilitarističkog i hedonističkog shvaćanja života, vrijednosni se pristup pojavljuje kao glas savjesti koja upozorava *homo moralisa* da je i moralno biće. I tu se filozofijsko-pedagogijski radovi *P. Vuk-Pavlovića* pojavljuju kao pravo osvježenje.

U knjizi *Ličnost i odgoj* već je 1932. upozorio na dva oprečna svjetonazora – pedagoški i politički i obrazložio bitne razlike između moralno-odgojnog, pedagoškog i političkog djelovanja. Obilježavaju ih dva načela življenja i dvije dijametralno suprotne vrijednosti. Pedagoško moralno-odgojno djelovanje

utemeljeno je i zasniva se na ljubavi, a političko na moći. Prvo je upravljeno na budućnost, drugo usidreno u prošlosti. Politika je usredotočena na održanje vlasti, očuvanje poretka, čuva postojeće. Jedini „moral“ koji priznaje je jačanje moći. Tu i nemoralni ciljevi opravdavaju sva primijenjena sredstva. Politika sve stavlja u službu postizanja svojih pragmatističkih ciljeva, a pedagoško odgojiteljsko carstvo je carstvo ljubavi (Vuk-Pavlović, 1932., str. 123. i 155.). Time je *P. Vuk-Pavlović* davno naslutio i pretkazao moralne deformacije kao posljedicu pobjede političke moći nad etičko-pedagoškim čovjekoljubljem.

Odgoy prema određenju *P. Vuk-Pavlovića* ima univerzalno značenje, jer nije upućen samo na neku ili neke vrijednosti, nego vrijednosti uopće i na svekoliko čovječanstvo. Autor tvrdi: „Točno uzevši ima samo općečovječanskog, općeljudskog odgoja ili ga uopće nema“ (Vuk-Pavlović, 1932., str. 206-207.). Njime se ostvaruju istinski ljudske, općeljudske, generičke vrijednosti, a one su „ona stvarna stanja na zazbiljnome, po kojima se smisao svijeta i života određuje“. Takav je odgoy prožet ljubavlju: ona je temeljna oznaka odgoja. U ljubavi se moraju sresti odgojitelj i gojenac, njome se vezati i u njoj naći odgoju put i smisao. Odgojiteljska ljubav smjera u dvije strane, kreće se u dva pravca: prema vrjednotama i duši odgojenikovoju. Ona cilja na obogaćivanje odgojenika vrjednotama. Odgojitelj se obraća odgojenikovoju duši u ime vrjednota, da je učini primljivom za vrijednosti, da joj olakša uzlet do istinskih vrijednosti. Može se reći da se „sav odgoy rađa iz duha ljubavi“ i samo se iz toga duha i može roditi (Vuk-Pavlović, 1932., str. 63-70.).

P. Vuk-Pavlović je hrvatsku filozofijsko-pedagogijsku baštinu obogatio jednom cjelovitom, široko zasnovanom, ljudski prihvatljivom, povijesno, filozofski i znanstveno utemeljenom, duboko humanistički i vrijednosno protkanom teorijom odgoja. Njegova teorija i filozofija odgoja afirmira odgoy i njegovo značenje u ljudskom životu, pokazuje svu njegovu duhovnu ljepotu, plemenitost i putove učinkovite društvene preobrazbe uz pomoć vrijednosno angažiranog odgojnog djelovanja.

Vladimir Filipović (1906-1984), bio je sveučilišni profesor, znanstvenik, filozof, direktor Filozofskog instituta i organizator istraživanja hrvatske filozofske baštine. Proučavao je probleme života, kulture, vrijednosti i stalno se bavio čovjekom i njegovom čovječnošću. Imao je razvijen osjećaj za pedagoška nastojanja i odgojne vrijednosti. U ranijoj fazi života pisao je i rasprave iz područja pedagogije. Dao je vrijedne prinose razmatranju pedagogijske teleologije i aksiologije. Ideja humaniteta vezuje ga uz vrlo aktualna pedagoška pitanja – određenje odgojnog ideala, smisla i svrhe odgajanja u moderno koncipiranoj znanosti o odgoju.

Još 1934., u pedagoškom časopisu *Napredak*, objavio je raspravu *Pedagogija i aksiologija*. U njoj aksiologijski problem postavlja kao središnji problem pedagogijske znanosti, a pitanje odgojnog ideala kao najvažnije pedagogijsko pitanje. Odgojni ideal daje svemu pedagoškom radu osnovu, putokaz i svrhu.

„Najprije moram znati kuda hoću ići da mogu potražiti najbrže i najkraće putove. Najprije moram znati ‘što hoću’, da mogu izabrati najbolji ‘kako hoću’“ (Filipović, 1934., str. 1).

Ideju humaniteta kao ono što smatramo najvrjednijim i najboljim, prema čemu upravljamo svoja stremljenja i reguliramo život dostojan čovjeka istakao je u studiji: *Filozofija i život* (Filipović, 1938., str. 15.). Vraća joj se u razdoblju Drugoga svjetskog rata. Pišući o suvremenom nazoru o svijetu i životu *Filipović* kaže: „U čitavom povijesnom, a to će reći kulturnom razvitku čovječanstva, opaža se težnja za sve boljim i potpunijim ostvarenjem ideje humaniteta, oko koje su sabrani i u koju su uklopljeni svi vrijedni ideali ljudski“. I nastavlja: „Po ostvarenju ideje čovječnosti prosuđuju se ljudi, narodi, povijesna razdoblja i cijelo čovječanstvo“. U doba strahota jednog uništavajućeg rata *Filipović* vjeruje u čovjeka i njegovu čovječnost. „Novo pak doba, izraslo na razvalinama nihilizma, može biti ostvareno samo po ideji jednoga novog humanizma, koje će kao zadatak novoga života obuhvatiti u novom liku sve vrijedne ideale čovjeka i čovječanstva“ (Filipović, 1942a, str. 11.). Misao je potpuno primjenjiva i na ovo naše doba koje traži svoje oslobođenje, duhovnu obnovu i temeljitu preobrazbu u duhu istinske čovječnosti.

Stjepan Zimmermann (1884-1963.) – sveučilišni profesor, djelovao je pretežno na teološkom, filozofskom i psihološkom području. Završio je Bogoslovni fakultet u Zagrebu 1907. Doktorat filozofije postigao je na Gregorijani u Rimu 1910. Predavao je logiku i psihologiju na Nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu. Godine 1918. imenovan je za izvanrednog, a 1919. za redovnog profesora filozofije Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Kao profesor na katedri filozofije djelovao je sve do umirovljenja 1946. godine. Bio je dekan Bogoslovnog fakulteta i rektor Sveučilišta u Zagrebu. Djelovao je s pozicija filozofije kulture i filozofije života. Vrlo je plodan pisac u području filozofije, teologije i psihologije.

S pedagoškog motrišta posebno je relevantan *Zimmermannov* „etički optimizam“. Poput *W. Diltheya, J. Maritaina, E. Sprangera, G. Kerschena* i drugih predstavnika filozofije kulture, duhovnoznanstvene psihologije i kulturne pedagogije i on uočava i duboko doživljava krizu kulture koja pogubno djeluje na čovjeka i njegov život. Promatrao je razorne posljedice kulta tjelesnog uživanja, fizičke moći, političkog nasilja, nadmoći tehničke civilizacije, državnog imperijalizma, biološke, nacionalne, rasne isključivosti. Svoju *Krizu kulture* pisao je u vrijeme razarajućih „pobjeda“ svjetskoga rata. I taj kaos povijesne stvarnosti upućuje ga na zaključak da treba postići smisao života u sferi morala. Stoga sva bitna pitanja povijesne realnosti podvrgava kriterijima moralne filozofije. U knjizi *Kriza kulture* piše: „U povijesnom osvrtu izvor je današnje krize djelomično u tome, što je etičko načelo humanizma služilo plaštem utilitarizmu, kojega su posljedice bile u izrabljivanju širokih slojeva. To je s demokratske strane; s komunističke pak strane dolazi mate-

rijalistička negacija društvenog značenja svake etike, s posljedicama nasilja i nepriznavanja duhovne ličnosti. Rasplet krize može se prema tome očekivati samo u društvenoj provedbi općeljudskih načela etike“ (Zimmermann, 1943., str. 73.).

„Etički optimizam“ afirmira odgojna nastojanja, jer se kultura života i smisao za vrijednosti, jer se duhovne i moralne osobnosti izgrađuju u procesu odgoja. Bez odgojnih nastojanja nije moguće učinkovito oblikovanje moralnih osobnosti, nije moguća kulturna i moralna preobrazba života, nije moguć izlazak iz krize i postizanje moralnog poretka. Takva preobrazba pretpostavlja sustavno i vrlo angažirano odgojno djelovanje. Ona je duboko utemeljena u odgojnim nastojanjima i postignućima. *Zimmermannov* „etički optimizam“ pretpostavlja i traži reafirmaciju odgoja i odgojnih vrijednosti na svim područjima i razinama ljudskog života.

Povratak hrvatskim pedagogijskim stečevinama i vrjednotama

Naprijed je spomenuto nekoliko hrvatskih sveučilišnih profesora, koji su na Sveučilištu u Zagrebu proučavali i širili novije filozofijske i pedagogijske spoznaje. Kratki osvrti na njihovo učenje i djelovanje pokazuju da je hrvatska filozofijska i pedagogijska misao sve do završetka Drugoga svjetskog rata bila vrlo plodna i inspirativna. To je naša pozitivna filozofijsko-pedagogijska tradicija i vrijednosno-pedagogijska baština. Nasilno je prekinuta razdobljem komunističkoga totalitarizma koji je obezvrijedio svekolike duhovne, etičke i odgojne vrijednosti. Krize društvenih odnosa – kulturne, moralne, odgojne bile su neminovne. Njihovo prevladavanje danas traži povratak hrvatskoj pedagogijsko-vrijednosnoj baštini. Novi naraštaji hrvatskih pedagoga ne bi smjeli zapostaviti i napustiti naše bogato i vrijedno pedagogijsko naslijeđe. Moramo mu se vratiti, proučavati ga i njime obogaćivati pedagogijsku teoriju i praktičnu djelatnost odgajanja.

„Hrvatsko društvo treba se vratiti svojoj kulturnoj i moralnoj tradiciji i na njoj odgajati mladež i svekoliko pučanstvo. Stoga se mora oslanjati na najvrjednije stečevine hrvatske kulture i njegovati sve one vrijednosti koje su prepoznatljive za tu kulturno-moralnu tradiciju i nacionalno biće hrvatskoga naroda. Komunistički je dugo razarao, obezvrijeđivao i pustošio, a anarho-liberalizam nastoji to dokrajčiti. Vrijeme je za preporod. Dosta je rušenja, moralnog pustošenja i obezvrijeđivanja. Hrvatima treba duhovna obnova, društvena, moralna i odgojna preobrazba ugrađena u hrvatsku filozofijsko-pedagogijsku vrijednosnu baštinu“ (Vukasović, 2005., str. 100-101.).

Zemlje Europske Unije gospodarski razvijenije, bogatije. Njihova potpora i pomoć u području znanosti, tehnologije, proizvodnje materijalnih dobara nije samo poželjna nego je i prijeko potrebna. Ali što vrijedi za gospodarski razvitak ne vrijedi i za duhovni. EU je, nema sumnje, bogatija materijalnim

vrijednostima, ali ne i vrijednostima višega reda – etičkim i duhovnim. Hrvatske duhovne, moralne i nacionalne vrijednosti razlikuju se od ideoloških „vrijednosti“ EU. Treba nam njihova tehnologija, ali ne i ideologija! Na etičko-aksiologijskom području nismo inferiorni.

Da, nismo inferiorni ali moramo reafirmirati i čuvati postignuća naših predaka, našu bogatu duhovnu, kulturnu, moralnu i pedagošku tradiciju i vrijednote. Reafirmacija odgoja, morala i vrijednosti traži vrijednostima bogato pedagoško osposobljavanje učitelja, profesora, odgojitelja, pedagoga, a u životu nije tako. Danas je pedagogija razgranata znanost. Obuhvaća mnogo pedagozijskih grana ili disciplina. Ali unatoč bogatstvu disciplina i razgranatosti sustava *pedagogijska teleologija* i *pedagogijska aksiologija* posve su zaboravljene, ne proučavaju se i ne predaju u nastavničkim i pedagoškim studijima. I naznačeni primjer govori o potrebi povratka našoj vrijednosno-pedagogijskoj baštini.

Zanemarenost odgojne funkcije u stopu prati zapostavljanje osposobljavanja nastavnika-odgojitelja i pedagoga za ostvarivanje specifično odgojnih zadaća. Svi moraju dobro poznavati svrhu odgajanja, a *pedagogijska teleologija* nije sastavni dio njihova pedagoškog osposobljavanja. Moraju poznavati vrijednosni sustav, temeljne etičke, duhovne, kulturne, odgojne vrijednosti, a ni *pedagogijska aksiologija* nije u sustavu njihova osposobljavanja. Bitna zadaća njihova poziva je odgoj, a u nastavnim planovima i programima pedagoškog osposobljavanja nema ni *teorije odgoja*, ni *metodike odgajanja*, koje bi tretirale glavnu svrhu i zadaće, smisao i značenje procesa odgajanja, relevantne čimbenike i načela, odgojne metode, sredstva i specifične metodičke postupke u odgajanju (Vukasović, 2003a, str. 110-111.). Ti nedostaci se moraju ukloniti. Nastavnici-odgojitelji i pedagozi moraju se osposobljavati ne samo za obrazovne zadaće, nego i za učinkovito ostvarivanje njihove odgojne funkcije.

Vrijeme je za otrježnjenje. Hrvatskom narodu i svim građanima Republike Hrvatske kao kruh svagdašnji treba duhovna obnova i moralna preobrazba. Bez moralne preobrazbe nema odgojne, bez odgojne preobrazbe nema sposobnih ni čestitih osobnosti, ljudi, naroda, a bez takvih ljudi i naroda nema i ne može biti napretka ni bolje budućnosti. Odgojna preobrazba, dakle, mora biti *condicio sine qua non* svekolike hrvatske društveno-moralne preobrazbe. Zaštita mladeži, reafirmacija odgoja, vrijednosti i odgojne funkcije – primarne su društveno-pedagoške zadaće i hrvatski pedagoški imperativ!

LITERATURA

- Bezić, Ž. (1989), *Razvojni put mladih*. Đakovo: Biskupski ordinarijat Đakovo.
- Bezić, Ž. (1990), *Biti čovjek! Ali kako?: Odgojne smjernice*. Đakovo: Biskupski ordinarijat Đakovo.

- Brida, M. (1974), *Pavao Vuk-Pavlović – Čovjek i djelo*. Zagreb: Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Cipro, M. (1987), *Principy vychovy*. Praha: Univerzita Karlova.
- Despot, B. (1970), *Filozofija Gjure Arnolda*. Zagreb.
- Filipović, V. (1934), Pedagogija i aksiologija. *Napredak*, br. 5. Zagreb.
- Filipović, V. (1938), Filozofija i život. *Hrvatska revija*, br. 9 i 10. Zagreb.
- Filipović, V. (1942a), Suvremeni nazori o svijetu i životu. *Hrvatsko kolo*. Zagreb.
- Filipović, V. (1942b), Sudbina kulturnog života. *Nastavni vjesnik*, svibanj – lipanj. Zagreb.
- Filipović, V. (1957), Ideja humaniteta i humanistička gimnazija. U: *Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije 1607 – 1957*. Zagreb.
- Filipović, V. (1963), Prilog ideji humaniteta. U: *Humanizam i socijalizam*, knj. 1. Zagreb: Naprijed.
- Filipović, V. (1981), Aksiologijski pristup humanizaciji odnosa među spolovima. U: *Interdisciplinarni pristup humanizaciji odnosa među spolovima*. Zagreb: Radovi Zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sv. 23.
- Fromm, E. (1966), *Čovjek za sebe*. Zagreb: Naprijed.
- Gudjons, H. (1994), *Pedagogija: temeljna znanja*. Zagreb: Educa.
- Koprek, I. (1992), *Korak za smisao*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut D.I.
- Kozelj, I. (1988), *Savjest*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut D.I.
- Matičević, S. (1921), Nauka o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja. *Rad JAZU*, knj. 224.
- Matičević, S. (1923), Idealni i realni moment u uzgoju. *Kršćanska škola*, br. 5-6, Zagreb.
- Matičević, S. (1934a), *Osnovi nove škole*. Zagreb.
- Matičević, S. (1934b), K problematici funkcije odgajanja i jedne nauke o njoj. *Rad JAZU*, knj. 250.
- Matičević, S. (1934c), *Pojam rada ili aktivnosti u radnoj školi*. Zagreb.
- Matičević, S. (1935), *Priroda, kultura i odgoj*. Zagreb.
- Matičević, S. (1938), *Uzgoj, škola i učitelj u novoj pedagogiji*. Zagreb: Minerva.
- Muszyński, H. (1978), *Zarys teorii wychowania*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pataki, S. (1928a), Razmatranja o pedagogijskoj teleologiji. *Nastavni vjesnik*, br. 7-8. Zagreb.
- Pataki, S. (1928b), Filozofijski osnov pedagogijske teleologije. *Nastavni vjesnik*, br. 9-10.
- Pataki, S. (1929), Kulturna pedagogija i problemi duhovno-znanstvene psihologije. *Nastavni vjesnik*, br. 8 i 9-10.
- Pataki, S. (1933), *Problemi filozofijske pedagogije*. Zagreb.
- Pataki, S. (1938a), *Problemi i pravci reformne pedagogije*. Zagreb: Minerva.
- Pataki, S. (1938b), Uzgoj u suvremenoj kulturnoj situaciji. *Napredak*, br. 8., Zagreb.

- Pataki, S. (1943), Smisao i uloga odgoja u kulturnom životu čovjeka. *Napredak*, br. 7-8.
- Platon (1969), *Država*. Beograd: Kultura.
- Pozaić, V. (1990), *Život prije rođenja*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut D.I.
- Pozaić, V. (1992), Neki vidici duhovne obnove u Hrvatskoj. *Obnovljeni život*, br. 5. Zagreb.
- Pšenák, J. i Bugáňová, Z., ur. (2010), De rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz Jana Amosa Komenského pre tretie tisícročie. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Servan-Schreiber, J.J. (1968), *Američki izazov*. Zagreb: Epoha.
- Tenžera, V. (1981), Odgoj za slobodu raspadanja. *Vjesnik – Sedam dana*, 3. listopada. Zagreb.
- Trstenjak, A. (1990), *Dobro je biti čovjek*. Đakovo: Biskupski ordinarijat Đakovo.
- Vukasović, A. (1976), *Intelektualni odgoj*. Zagreb: Izdavački zavod JAZU.
- Vukasović, A. (1977a), *Moralni odgoj*, 2. izd. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Vukasović, A. (1977b), *Moralne kvalitete naših učenika*. Zagreb: Radovi zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Vukasović, A. (1987) Prinosi razmatranju i znanstvenom osvjetljavanju fenomena odgoja. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 1-2, Zagreb.
- Vukasović, A. (1993), *Etika, moral, osobnost*. Zagreb: Školska knjiga i Filozofsko-teološki institut D.I.
- Vukasović, A. (1994a), Vrijednosno utemeljenje odgoja. *Napredak*, 134 (3), Zagreb.
- Vukasović, A. (1994b), Povratak hrvatskoj aksiologijsko-pedagoškoj baštini. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 1-2, Zagreb.
- Vukasović, A. (1999a), Svrha i zadaće odgoja i obrazovanja. U: Mijatović, A., ur. *Osnove suvremene pedagogije*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Vukasović, A. (1999b), *Obitelj – vrelo i nositeljica života*, 2. izd. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“.
- Vukasović, A. (2001a) *Pedagogija*, 7. izd. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“.
- Vukasović, A. (2001b), Hrvatska filozofsko-pedagoška baština – putokaz odgojne preobrazbe. *Metodički ogledi*, br. 1, Zagreb.
- Vukasović, A. (2003a), Hrvatski odgojni imperativ – odgojna preobrazba i zaštita mladeži. U: Vrgoč, H., ur. *Odgoj, obrazovanje i pedagogija u razvitku hrvatskoga društva: zbornik radova Sabora pedagoga Hrvatske*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Vukasović, A. (2003b), Dvadeseto stoljeće – korak naprijed ili natrag na pedagoškom području. *Anali za povijest odgoja*, vol. 2. Zagreb.
- Vukasović, A. (2005), Hrvatske nacionalne vrijednosti u ozračju europskih integracija. U: Radić, Z., ur. *Nacionalne vrijednosti u gospodarskom razvoju: Hrvatske nacionalne vrijednosti u europskim integracijama*. Zagreb: Matica hrvatska i Domagojeva zajednica.
- Vukasović, A. (2007a), *Jan Amos Komenský i Hrvati*. Split – Zagreb: Naklada Bošković, Društvo hrvatsko-slovačkoga prijateljstva, Hrvatsko-češko društvo.

- Vukasović, A. (2007b), Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja. U: Previšić, V., Šoljan, N.N., i Hrvatić, N., ur. *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*. Zagreb: Hrvatsko pedagoškijsko društvo.
- Vukasović, A. (2008), Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja u ozračju hrvatske odgojne preobrazbe. *Obnovljeni život*, br. 1, Zagreb.
- Vuk-Pavlović, P. (1932), *Ličnost i odgoj*. Zagreb: Tipografija D.D.
- Vuk-Pavlović, P. (1934a), *Stvaralački lik Đure Arnolda*. Zagreb.
- Vuk-Pavlović, P. (1934b), Teorija i odgojna zbilja. *Napredak*, br. 1-2. Zagreb.
- Vuk-Pavlović, P. (1935), Odgajateljska obazrivost. *Napredak*, br. 10.
- Vuk-Pavlović, P. (1936), Na granicama odgajateljske obazrivosti. *Napredak*, br. 10.
- Vuk-Pavlović, P. (1939), Uzgoj, odgoj i obrazovanje. *Napredak*, br. 10.
- Vuk-Pavlović, P. (1940), Prosvjetne smjernice Antuna Radića. *Napredak*, br. 2.
- Zimmermann, S. (1943), *Kriza kulture*. Zagreb: HAZU.
- Zimmermann, S. (1944), *Smisao života*. Zagreb: HAZU.
- Žilínek, M. (1997), *Étos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava: IRIS.

EDUCATIONAL TRANSFORMATION IN A TELEOLOGICAL AND AXIOLOGICAL CONTEXT

Ante Vukasović

Summary – *This discussion is devoted to educational upbringing as a phenomenon of pedagogical values. The author confronts the unilateral intellectualistic, didactic-materialistic and scientological reduction of the very complex, layered process of a person's educational upbringing and enrichment to the mere acquisition of knowledge, skills and habits, to factography and schooling. This ignores and utterly neglects the ethical component of life and of building human characteristics which shapes a civilised human being from a biologically given individual.*

The discussion is divided into four main structural parts. In the first part, the author considers the general human, historical and individual meaning of educational upbringing and concludes that this upbringing is the basis upon which everything lies, because there would be no man or human community without it. In the second part, pedagogy is viewed from the aspect of values, where pedagogical teleology and axiology are highlighted as particularly valuable disciplines, because, if they did not provide a definition of sense, purpose and educational value, it would be impossible to provide purposeful and efficient educational upbringing. The third part is devoted to the Croatian heritage of pedagogical values, and to the main representatives of such teaching between the two world wars. In the fourth part, the author seeks the reaffirmation of the described heritage and a return to the neglected pedagogical acquisitions and values as a significant component of total Croatian spiritual renewal, of a moral and educational transformation.

Key words: *educational upbringing, pedagogy, values, pedagogical teleology, pedagogical axiology, Croatian pedagogical heritage.*